

**This is an electronic reprint of the original article.
This reprint *may differ* from the original in pagination and typographic detail.**

Author(s): Kallio, Eeva

Title: Ajattelu, tietoisuus ja tiedostuminen Jean Piaget'n teoriassa

Year: 1987

Version:

Please cite the original version:

Kallio, E. (1987). Ajattelu, tietoisuus ja tiedostuminen Jean Piaget'n teoriassa. Alkumatka, (2), 9-14.

All material supplied via JYX is protected by copyright and other intellectual property rights, and duplication or sale of all or part of any of the repository collections is not permitted, except that material may be duplicated by you for your research use or educational purposes in electronic or print form. You must obtain permission for any other use. Electronic or print copies may not be offered, whether for sale or otherwise to anyone who is not an authorised user.

II 7,2

Alkumatka

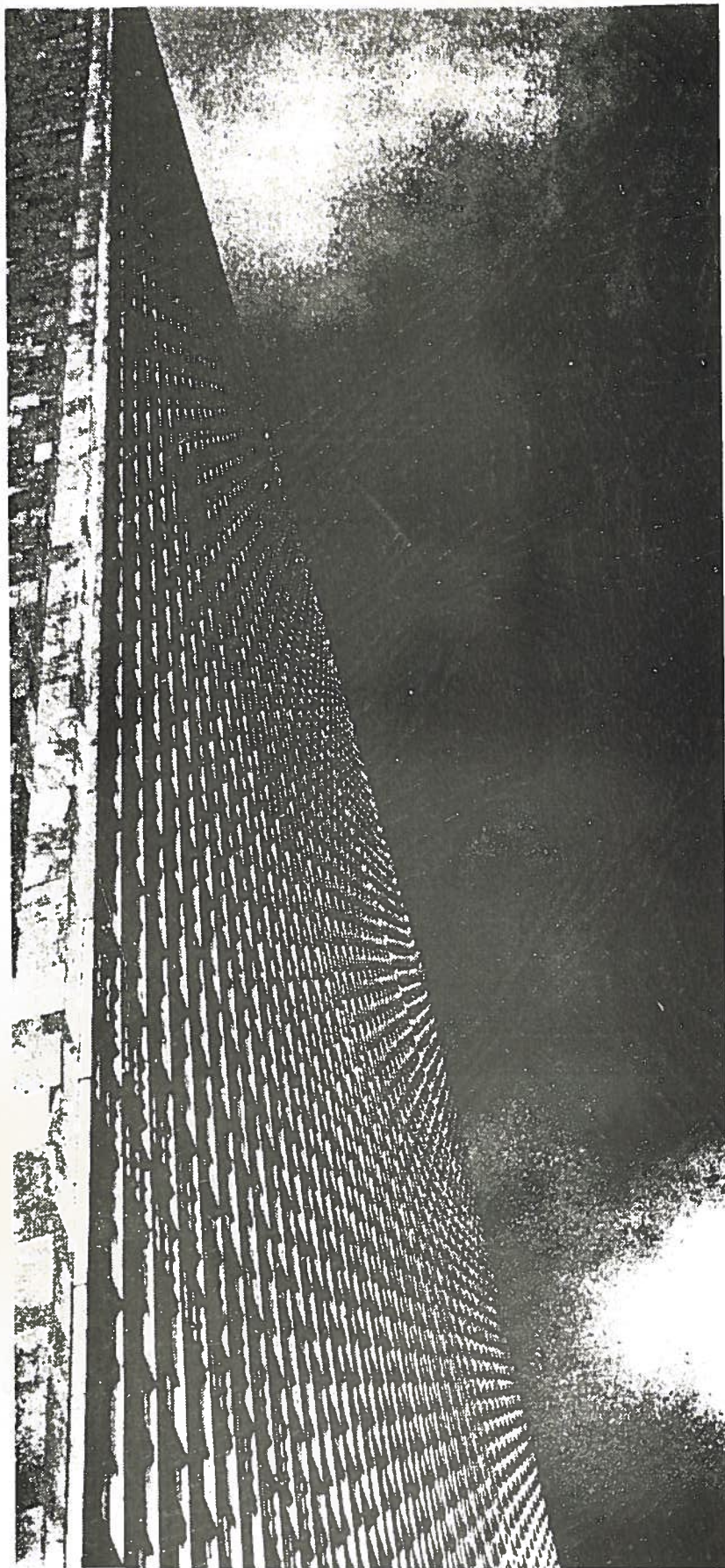
2 • 1987

JOSEPH PRESSMANE

LA PAIX

Tuntuu latteudelta todeta, että Alkumatkassa mukana kulkeneita kiinnostaa kasvatusta. Läheskään aina emme kuitenkaan ole valmiita muistamaan, että kasvu ja kasvatusta ovat jotakin sellaista, joka ei jää vain lapsuuteen tai koululaitoksen huoleksi. Todellinen kasvatustyö ja -keskustelu on ihmisen itsensä mittaista. Se on lähtemättömästi läsnä siellä missä ihmiset elämänsä eri tilanteissa ja vaiheissa toimivat. Kasvatuksesta käytävän keskustelun yksi perinteinen heikkous onkin ollut siinä, että kasvua ja kasvatusta on osattu yleisesti nähdä vain lapsuuden tai koululaitoksen ongelmana.

Tämän kaltaisella yleisellä keskustelulla ja ajattelulla - joka on tottakai luonnollista - on ajattelematta jäänyt kääntöpuolensa: Kasvatustieteellinen keskustelu on hajautunut sektorikeskusteluksi, jossa suurin lohko voittaa pienimmän. Hallinto on tä-

Heikki Marjomäki

- 2 Pääkirjoitus Heikki Marjomäki
- 4 Tempuista rauhankasvatukseen Merita Parviainen
- 9 Ajattelu, tietoisuus ja tiedostuminen
Jean Piagetin kehitysteoriassa Eeva Kallio
- 15 Ihmistieteilijä prof. Martti Jussila
- 20 Mielihyvää aisteille - vai portaita pyhyteen.
Arvot ja perinteinen intialainen kirjallisuuskäsitys
Keijo Virtanen
- 26 Nuoruus Z. Topelius
- 28 International learning materials -seminaari
Strasbourgissa Merita Parviainen
- 32 Sieppo sieppaa mukaansa Timo Jantunen
- 34 Kuviteltuja lapsia Heikki Marjomäki
- 36 Sarjakuva, Aku & Saku

män ajattelun todellistunut muoto. Karkeasti ilmaistuna, kun esimerkiksi lapsilla on koulussa ongelmia, ongelmiin tarjotaan erityispedagogiikkaa, huvivileille tarjotaan tarkkailuluokkaa... Näiden hyvää tarkoittavien ratkaisujen käänntöpuoli on se, että olennaiset kysymykset saattavat toistuvasti jäädä yleisessä kasvatust keskustelussa aitoon marginaaliin. Vielä yleisemmällä tasolla nähtynä sama ongelma näkyy siinä, kuinka useista yksittäisistä puheenvuoroista huolimatta kasvatuksen ongelmat tungetaan koulun ja koululaitoksen ongelmiksi. Peruskoulusta tulee tahtomattaan kasvatuksen perusmörkö. Olisi aika käydä sektorien rajat, ammattikuntien rajat, koulukuntien rajat... rikkovaan keskusteluun. Tässä keskustelussa Alkumatka on pisara muiden joukossa.

Jotta voisimme lunastaa sitä mistä puhumme, olemme Alkumatkassa koettaneet voimiamme mukaan löytää tietä ulos tavanomaisesta luokkahuone- ja koulukeskustelusta. Olemme yrittäneet nähdä kasvatuksesta käytävälle keskustelulle olennaisena inspiraation lähteenä tapahtumia ja keskusteluja, jotka eivät suoranaisesti aina heti kasvatusta liikuta. Tässä numerossa rajoja ylitetään Keijo Virtasen suosiollisella avustuksella, yllättävästi kuitenkin ydinkysymyksessä itsensä löytäen. On ehkä ainoastaan historiallisen tilanteen sanelemaa viekkautta, että Alkumatka näin ohjelmallisesti sanoutuu irti maamme hallitsevan rakennemuutoshallituksen linjasta, jonka erään budjettiselityksen mukaan lapsi ja lapsipere on hallituksen yksi painopiste.

Ajattelu, tietoisuus
ja tiedostuminen
Jean Piaget'n kehitysteoriassa

Eeva Kallio

Korinthische Vase mit schwarzen Figuren. (Der Aufbruch Hektors).

Tutkimusongelmien tarkka rajaaminen tässä työssä on seuraava. Tarkoitukseni on esittää Piaget'n tietoisuuden konseptio kolmelta eri kannalta: (I) formuloida teoriassa oletettu tietoisuuden rakenteen malli; (II) käsitellä tietoisuuden ja ajattelun välistä suhdetta; (III) käsitellä kysymystä tiedostumisesta prosessuaalisena ilmiönä.

Mainittujen näkökulmien I - III valinta ei ole satunnainen, vaan ne on johdettu Piaget'n tuotannosta. Hän esittää erillisissä julkaisuissaan selkeästi hahmotettavan mallin tietoisuuden rakenteesta, kuten myös ajattelun ja tietoisuuden suhteesta. Lisäksi hän käsittelee tiedostumista prosessina, sen syventymistä ja kehitystä.

Lähtökohdista

Jean Piaget tunnetaan psykologisista tutkimuksistaan, joiden kohteena ollut loogis-rationaalinen ajattelun kehityksellinen organisoituminen. Tässä kirjoituksessa käsittelen kuitenkin poikkeavasti Piaget'n tuotannon aluetta, joka ei näytä suoranaisesti liittyvän edellä mainittuun: ongelmana on kysymys tietoisuuden ilmiöstä. Suhteutettuna koko Piaget'n tuotantoon esitetty ongelma ei millään muotoa ole perifeerinen. Tietoisuuden ongelmatiikka on kiehtonut enenevästi myöhempiä Piaget'a, ja seikkaan ovat kiinnittäneet huomiota myös eräät teorian kommentaarit.

Useita Piaget -analyysijä vaivaa "verettömyys" siinä mielessä, ettei hyvinkin eleganttiin ajattelun erittelyyn liitetä kysymystä ajattelun asemasta ihmistajunnassa. Pelkkä ajattelun kehityksen referointi ei riitä. Tarkoituksenani onkin tässä yhteydessä viedä teorian tarkastelua kohti tätä unohtettua subjektia. Tällainen painotus johtaa käytännössä siihen, että teorian tunnetuimmat osat jäävät vähäiselle käsittelylle, jotkut osat kokonaan pois.

Ajattelu ja tiedostamaton

"Tietoisuuden" ("tajunnan") käsitteellä viitataan tässä kirjoittelussa ihmisyksilön olemassaoloon kuuluvaan ominaisuuteen olla sisäisesti tietoinen omasta eksistenssistään ja suhteestaan ulkoiseen todellisuuteen. Empiirisesti mitattuna -fysiologisena "vigilanssina"- tietoisuuden voi olettaa olevaksi alkeellisessa muodossaan jo eläimillä. Ihmisen todellistumiseen käsitetään kuuluvaksi huomattavasti monimutkaisemmin organisoitunut tajunta. Semi-oottisen funktion -esittävän toiminnan - kehitystä pidetään ihmisen korkeamman tietoisuuden tason indikaattorina.

Piaget'n lähtökohta ihmistajunnan organisaation käsitteellistämiseen näyttää ensi silmäyksellä varsin yksinkertaiselta. Hän kannattaa - historiallisesti jo aikaisemmin esittyä - tajunnan syvyysuuntaista jakoa tiedostetun ja tiedostamattoman kerrokseen. Se aspekti, josta tajunnan eri asteita teoriassa käsitellään, lähtee teorian tutkimuksellisesta ytimestä, ajattelun tutkimuksesta. Piaget käsittelee vain viittauksenomaisesti tuotannossaan tunteitten kehitystä, painottaen sillä alueella enemmän psykoanalyysiä. On kuitenkin merkillepantavaa - ja esiteltävän tietoisuuskäsitteen kannalta täysin ymmärrettävää - että Piaget profetoi kognitiivisen kehitysteorian ja psykoanalyysin sulautumista yhtenäiseksi kehitysteoriaksi:

"Olen vakuuttunut siitä, että eräänä päivänä kognitiivisia funktioita tutkivan psykologian sekä psykoanalyysin tulee sulautua yhtenäiseksi teoriaksi..."
(Piaget, 1973, 250; käännös kirjoittajan).

Ajattelu esiintyy teorian mukaisesti sekä kuvallisena että loogisena ajatteluna. Ensiksi mainittu merkitsee subjektin sisäisiä, visuaalisia representaatioita, päivätajunnan muisti- ja mielikuvia, yötajunnan uni-elämää. Looginen ajattelu puolestaan merkitsee muotorakenteeseen sidottua päättelyä, ajatussarjoja: ajattelua, jonka olennaisin piirre on, että se on aina loogisessa mielessä palautettava toiminto. Yksinkertainen, mutta tehokas tapa ilmaista näitten ajattelun eri puolien ero on puhua staattisesta ja transformoivasta ajattelusta. "Kuvat" sisältävät todellisuutta toistavan piirteen, kun taas looginen järkeily sisältää

"liikkeenomaisen", tilasta toiseen-siirtyvän, muutoksen periaatteen. On kuitenkin huomattava, että puhuttaessa näistä kahdesta ajattelumuodosta, kyse on yhden ajatusilmion eri "pooleista", ilmiön eri puolista -ajatteluun sisältyvät aina sekä "kuva" että "loogisuus".

"Tiedostumaton" ("alitajuinen") -käsitteellä Piaget viittaa sekä affektiivisiin että kognitiivisiin ei-tietoisin ilmiöihin. Ero alueiden välillä on toisaalta kvalitatiivinen - kyse on eri ilmiöistä - ja toisaalta rakenteellinen. Affektiivinen alitajunta on kognitiivisen alitajunnan kanssa saman-

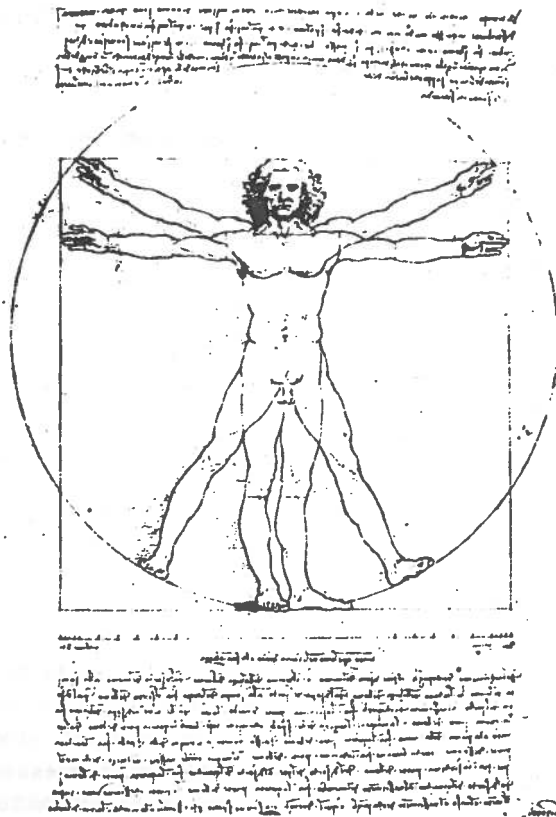
lainen eräässä suhteessa: kummankin alueella esiintyy organisoituneita toimintakaavioita (skeemoja). Affektiivisella alueella niiden funktiona on toimia subjektin toiminnan energialatauksena. Kognitiivisen alueen toimintakaaviot organisoituvat monimutkaisemmin, muodostaen keskinäisesti jäsenytyen ajattelun muodollisen taustarakenteen (strukturi). tällaista laajempaa rakenteellista organisaatiota ei synny affektien alueella: tällä tavoin alue eroaa ajattelun tiedostamattomasta alueesta.

Ajattelun toimintakaavioiden ja -rakenteiden tajunnallinen asema on eksistoida kehityksellisesti pitkän aikaa alitajuisena. Tiedostamaton ajattelun taustarakenteemme määrää muodollisesti käyttämämme ajattelun loogis-formaalit rajat:

"Sanalla sanoen, kognitiivinen rakenne on yhteyksien systeemi, jota yksilö sekä voi että hänen täytyy käyttää..." (Piaget, 1973, 251; suomennos ja harvennos kirjoittajan).

Piaget viittaa usein Binet'n kuuluisaan teesiin ajattelun asemasta mieleemme tiedostumattomana toimintana. Hän tulkitsee teesin edellä selostetun mukaisesti: ihminen käyttää välttämättömyydellä tiettyjä ajattelun muotoja, tiedostamatta sisäisiä mekanismejaan, jotka ohjaavat hänet ajattelemaan näin. Piaget ei kuitenkaan tarkoita, että kyse olisi tiedostamattomista käsitteellisistä representaatioista. Alitajuisen sisältää mahdolliset toiminnan muodot, sen, mitä ihminen voi tehdä, ei sitä mitä subjekti tekee. Ihminen on yleensä tietoinen käsityssisällöstään, mutta ajattelutapansa muodollisesta "syystä" hän on tietoinen vasta pitkän kehityksen jälkeen.

Ajattelun rakenteen puitteissa yksilö reagoi hänelle tarjoutuvaan kokemukseensa, objektien

maailmaan. Tämän kentän ja jo-organisointuneiden rakenteiden ja toimintakaavioiden välinen suhde on kahtalainen. Yksilö voi ensiksikin omaksua, sulauttaa, uudet kohteet omiin toimintaorganisaatioihinsa.

Toisaalta yksilö joutuu yhä uudelleen oman kehityksensä aikana muuttamaan, mukauttamaan omia rakenteitaan esteellisessä toiminnassa. Sulauttaminen ja mukautuminen ovat jatkuva kehityksellinen liike: samalla tapahtuu muutosta, kehitystä. Ajattelun piiriin otetaan sekä uusia objekteja että joustetaan muokkautumispaineen edessä. T a j u n n a l l i s e s t i ajattelun "sulauttava" funktio on yleensä subjektille tiedostumaton, jälkimmäinen toiminnan muoto esteellisenä "pakonomaisesti" tiedostuva.

Edellä on käsitelty kahta ajattelun ei-tietoista muotoa: ajattelun formaalia taustarakennetta ja ajattelun prosessin sulauttavan funktion tiedostumattomuutta. Myös kolmas ajattelun tiedostumattomuuden muoto on Piaget'n tuotannon mukaan mahdollinen. Kyse on merkityksen tiedostumattomuudesta. Ajattelu voi saada - erityisesti unitajunnan alueella sekä esimerkiksi lapsen leikki-
iän leikeissä - ajatusmuotoja, joiden ilmiö on yksilölle tietoinen, mutta kätkeyty, sekundaarinen merkitys tiedostumaton. Tällaisessa ajattelussa tapahtuu affektiivisen ja kognitiivisen alitajunnan integraatio:

"...tiedostumaton symboli on kuva, jonka sisältö on assimiloitunut henkilön toiveisiin ja vaikutelmiin, ja jonka merkitystä hän ei kykene ymmärtämään" (Piaget, 1962, 205; käännös kirjoittajan).

Verhottu esittäminen mahdollistuu, koska yksilö ainoastaan omaksuu, sulauttaa, "ottaa"

ulkoisen todellisuuden elementtejä omiin käyttäytymiskaavioihinsa, liittäen niihin omia tuntemuksiaan. Ei tapahdu esteellistä toimintaa, eikä siten tiedostumista.

Tietoisen ajattelun asteista

Tietoisuuden alueella subjekti on Piaget'n mukaan yleensä aina tietoinen vain ajattelun lopputuloksesta, siis välittömistä tajunnan sisällöistä. Subjekti on tietoinen siitä, että hän yleensä reagoi adekvaatein käsittein kohtaamaansa ilmiökenttään. Alitajunnallisen alueella oleva toimintarakenne määrittää mainittua ajattelun lopputulosta, mutta itse ao. rakenne ei eksistoi käsitteellisesti.

Tiedostuvan ajattelun analyysissä käsitteet "refleктоiva" ja "refleктоiva" abstraktio sekä "tematisaatio" ovat Piaget'lle tärkeitä. Tematisaatio viittaa tiedostumattomien rakenteiden tietoiseen esittämiseen. Tematisaation käsite lähenee käsitettä refleктоio (myös: meta-refleктоio). "Refleктоiva" abstraktio eroaa kuitenkin tematisaatio-refleктоiosta. (Se eroaa myös käsitteestä "reflektiivinen" kuten myös käsitteestä "empiirinen" abstraktio.

Refleктоiva abstraktio merkitsee subjektin retrospektiivistä ajattelua, jonka kohde on aiempi oma toiminta. Tematisoiva refleктоio sen sijaan tekee tietoiseksi ajattelun taustarakennetta. Refleктоiva abstraktiotyyppi on enemmänkin "yleistä" tiedostumista, kuten esimerkiksi oman käyttäytymisen syitten ajattelu. Refleктоio sen sijaan loogisen alueen tietoiseksi tekemistä. Subjekti tematisoi käyttämänsä ajattelun taustarakenteen esittäen sen järjestelmänä. Temaattis-reflektiivinen abstraktio on Piaget'n mukaan mahdollista kuitenkin vain korkea-asteisessa tieteellisessä ajattelussa - voidaan

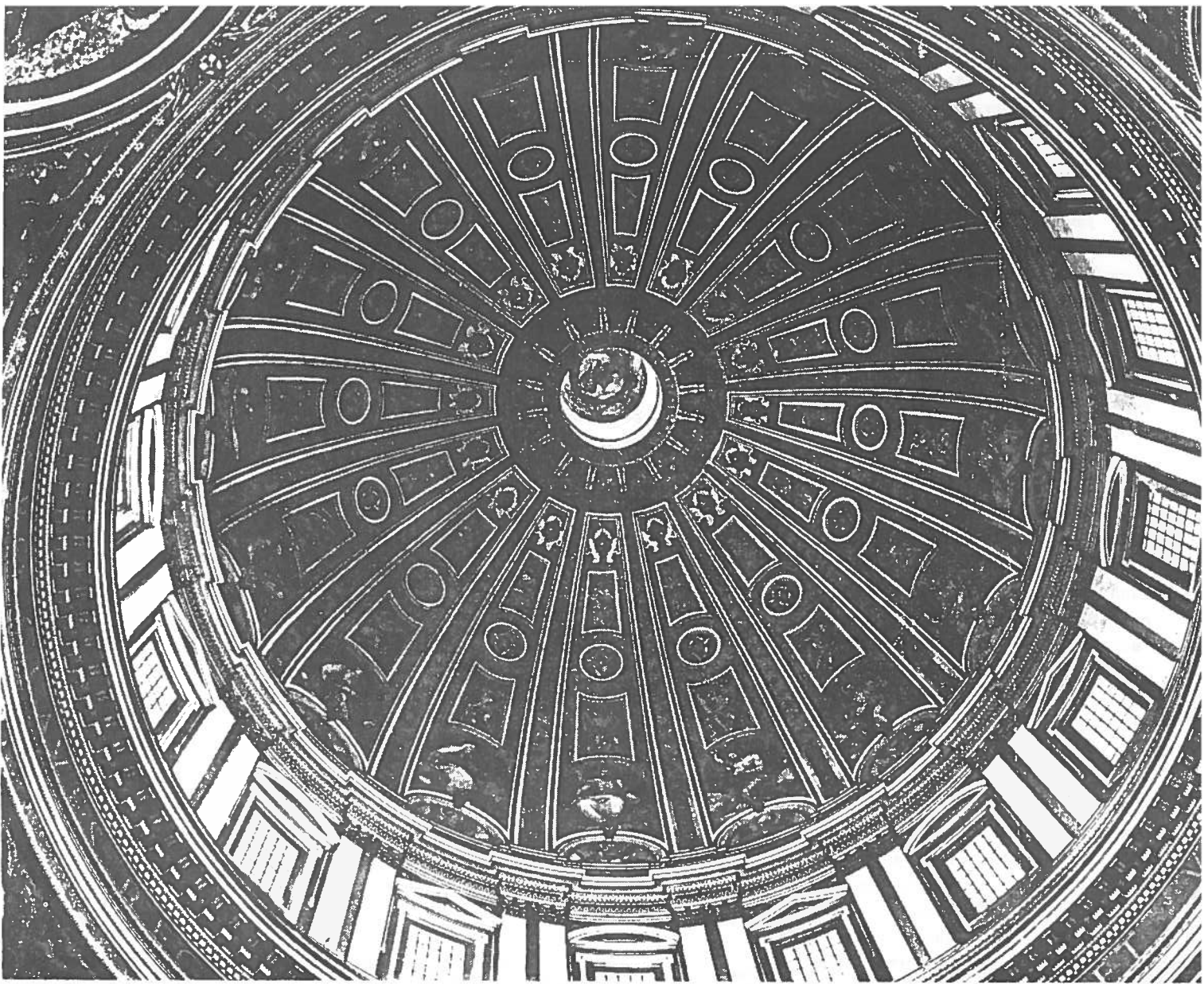
siis sanoa, että ajattelun taustarakenne eksistoi useimmille ihmisille yleensä alitajuisesti. Tiivistäen refleктоivan ja refleктоivan abstraktion eron, voi sanoa, että refleктоiva ajattelu merkitsee "olen... tietoinen" -teesiä, kun taas refleктоiva abstraktio merkitsee: "esitän... omaa tiedostumistani".

Tiedostumattoman alueelta tietoisuuteen siirtyminen merkitsee liikettä, jossa aiemmin alitajunnan alueelle "sedimentoituneet" toimintaorganisaatiot havaitaan ja esitetään. Aiemmin implisiittisesti käytetyt muodot eksplikoituvat. Liike alitajunnallisen alueelta kohti tiedostumista tapahtuu ontogenesiksen kuluessa hitaasti; mainittakoon kuitenkin, että Piaget'n mukaan tiedostumisen ydintä "an sich" ei koskaan saavuteta lopullisesti, vaan yksilö aina ja aina tulee läheneämään sitä.

"Tiedostumisen vulgaaria tulkintaa osoittaa Piaget'n mukaan se, että tiedostumisen oletetaan olevan yksinkertainen liike alitajunnasta tietoisuuteen. Introspektiivisesti asia näyttää ehkä tältä - tiedostuminen on nopea, yhtäkkinen oivalus.

Teoriassa vastustetaan mainittua ns. illuminaation konseptiota. Piaget'n mukaan tiedostuminen ei ole suora liike tasolta toiselle. Tiedostuminen merkitsee useita eriasteisia tiedostumisvaiheita: tiedostumattomasta nouseva aines käy läpi ajallisen prosessin. Tiedostumien on konstruktioita, muokkautumista. Ei voi myöskään olla vain kahta eri tajunnan kerrosta (tietoinen ja ei-tietoinen) vaan useita, eriasteisesti integroituneita kerroksia, mm. esitietoinen.

1560—1590 Michelangelon mallin muka

"Alitajuinen ei ole mielen erillinen alue, koska jokainen psyykinen prosessi sisältää alituisen ja jatkuvan liikkeen, tiedostamattomasta tietoiseen" (Piaget, 1962, 172; käännös kirjoittajan).

Edellä esitetty ajatuskulku sisältää mallin tiedostumiskehityksestä, jossa on kyse tiedostuvien elementtien uudelleenkonstruktiosta. Tapahtuu modifikaatiota: lopputulos ei ole enää sama kuin alkutilanne. Kehitys alueelta toiselle ei merkitse samanapysymistä, vaan elementtien uudelleenorganisointumista.

Tietoisuuden kehitys ulkoisesta sisäiseksi

Kuten yleensäkin tutkimuksissaan, myös tiedostumista Piaget on tutkinut tehtävämenettelyin, jotka edellyttävät subjektin suoraa toimintaa ulkoisten objektien suhteen. Olennaista on nyt lisäksi se, että henkilöä pyydetään kuvaamaan retrospektiolla kuinka, miten hän toimi ratkaistessaan tehtävän asettaman ongelman. Ajatuksena on, että tarkkaillaan, kuinka subjektin toiminta on nousut tiedostumisen astolle. Laajempi tarkoitus on lisäksi seurata tiedostumisen kehitystä

kehitysvaiheittain: siis, sanalla sanoen, tiedostumisen "kehityskaarta".

Ydinteosinä teoriassa on edeltävien kappaleiden subjektin sisäisen tiedostumiskehityksen (alitajunnallisesta - tiedostumiseen) lisäksi teesi, joka on saanut Piaget'ltä epiteetin "laki": "laki tietoisuuden kehityksestä periferiasta keskustaan". Kehityksensä kuluessa yksilöt näyttävät tiedostavan ensin toimintansa ulkoisimmat alueet. "Ulkoisen" käsitteellä Piaget näyttää tarkoittavan kahta asiaa. Ensiksikin subjektin

toiminnan päämäärää, intentio-naalista kohdetta, ja toiseksi, subjektin toiminnan tuloksia. Tulokset voivat olla positiivisia tai negatiivisia, toiminta voi johtaa onnistumiseen tai epäonnistumiseen.

Eteneminen kohti subjektikeskusta merkitsee, että yksilö alkaa kyetä refleктоimaan abstraktisti toimintaansa, siis ymmärtäen toimintaa käsitteellisesti. Tarkkaavuuden polttopiste ei ole enää toiminnan perifeerisillä alueilla, suoran toiminnan ja sen objektien alueella, vaan tarkkaillaan subjektin omaa panosta toimintaan. Tapahtuu hidas liike pois päin "objektista" kohti "subjektia".

TIIVISTÄEN

Piaget'n tietoisuuskäsityksen ydin on ajatus tietoisuuden kehityskaaresta sen tuntemattomilta ja reuna-alueilta kohti tiedostumisen ydinkeskusta, ydintä koskaan kuitenkaan saavuttamatta. Tietoisuuden rakenteeksi siis oletetaan tiedostumattoman/tietoisien kenttä, jossa osa-alueitten rajat ovat kuitenkin liukuvat ja väljät. Tajunta on enemmänkin jatkuvaa prosessia kuin staattinen kenttä.

Kehityslinjoista ensimmäinen on "yksilönsisäinen" linja: ajatus-toiminnan taustamuotojen tiedostumien alitajunnasta tietoiseen.

Toinen kehityksen päälinjoista merkitsee, että yksilöllinen tietoisuus etenee yksilön toiminnan perifeeristen alueitten tiedostamisesta kohti hänelle lähisempiä alueita, siis kohti subjektikeskuksen toiminnan tiedostamista.

LÄHTEET

Battro, A (1973)
Piaget. Dictionary of terms.
New York: Pergamon

Boesch, E (1984)
The development of affective schemata. In: Human Development, 27/3 - 4, 173 - 183.

Mays, W (1977)
Genetic analysis and experience: Husserl and Piaget. In: Journal of the British Society for Phenomenology, 8 (1), 51 - 55.

Pakaslahti A (1978)
Tiedostamaton psyykeä koskevien käsitysten historiallisesta kehityksestä. Teoksessa: Laitinen, J et alii (toim): Psykiatrian ja filosofian raja-alueilla. Helsinki: Hakaoffset.

Piaget, J (1958)
The growth of logical thinking from childhood to adolescence. New York: Basic Books.

Piaget, J (1962)
Play, dreams and imitation in childhood. New York; Norton.

Piaget, J (1972)
The principles of genetic epistemology. London: Routledge & Kegan Paul.

Piaget, J (1973)
The affective unconscious and the cognitive unconscious. In: Journal of the American Psychoanalytic Association, 21 (2), 249 - 261.

Piaget, J (1976)
The grasp of consciousness. Cambridge, Mass: Harvard University Press.

Piaget, J (1978 a)
Success and understanding. London: Routledge & Kegan Paul.

Piaget, J (1978 b)
Recherches sur la généralisation. Paris: P. U. F.

Vuyk, R (1981)
Overview and critique of Piaget's genetic epistemology. Vol. 1. New York: Academic Press.

